

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

TREDJE BANDET.

2:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens fjerde allmänna möte, i Göteborg den 14—17 Juni 1875 (forts. från föregående häfte)	91.
BRUSEWITZ, G., Förteckning å kyrkor och samlingar som lemnat bidrag till den i sammanhang med nämnda möte anordnade utställning af fornsaker	136.
CEDERSTRÖM, C., Öfversigt af förf:s vid mötet utställda fornsakssamling	139.
DJURKLOU, G., Strödda anteckningar om »Kinds härad i Vestergötland i äldre tider	160.
MONTELIUS, O., Sveriges arkeologiska litteratur åren 1875 och 1876 (för den för-kristna tiden).....	187.

Strödda anteckningar om Kinds härad i Vester-götland i äldre tider. *)

Af G. DJURKLOU.

När och huru olika trakter af vår jord fått sin första befolkning är en fråga, på hvars lösning i våra dagar arbetas med mycken ifver, och ehuru det tillfredsställande svaret mångstädes ännu länge torde få höra till önskningsmålen, då en mängd andra spørsmål derförinnan måste bringas på det klara, så äro dock svårigheterna icke öfver allt lika stora. Medan i det mellersta Europa det ena folket aflöst och förträngt det andra, och den yngre kulturen vunnit samma utbredning som en förgången äldre, företer t. ex. vår halfö flere för en sådan

*) Säsom antiqvitets-intendent gjorde förf. till dessa anteckningar år 1869 en antiqvarisk recognoscering i en del af Elfsborgs län, då Kinds härad äfven besöktes. Hans instruktion ålade honom att taga reda på fornlemningar, fornfynd, konstsaker, folkseder, folksägnor och visor, bygdemålen, gamla handlingar m. m. Följaktligen måste hans skörd blifva aliqvid in omnibus men i följd af den korta och särskildt för ett studium af folkspråket och sederna otillräckliga tid som kunnat egnas hvarje trakt — nihil in toto. För att emellertid visa, huru han tänkt sig Sveriges antiqvariska undersökning efter den plan, som uppstälts för antiqvitets-intendenten, har han ansett sig böra meddela detta prof, der naturligtvis det speciela bouppteckningsinstrumentet, d. v. s. de antiqvariska sockneförteckningarna, utlemnats. Den närvarande uppsatsen, afsedd för tidskriften Land och Folk, var ämnad att blifva en folkskrift, hvarföre allt, som för den stora allmänhetens uppfattning skulle möta några svårigheter, sorgfälligt undvikits. Stil och hållning är derföre allt för lätt för en tidskrift, afsedd att innehålla mera vetenskapliga afhandlingar; men tiden har ej medgifvit en omklädnad, lämpad efter den nya inqvarteringen.

forskning gynsammare förhållanden. Hos oss har, så vidt ännu kunnat utrönas, människans hitkomst och fortsatta utbredning öfver landet egt rum i en visserligen långt aflägsen, dock icke så fjerran liggande, tid att några synnerligt storartade förändringar af jordytan derefter för sig gått. Fornforskningen saknar derigenom hos oss den lockelse, som en af vetenskapens ljus ledd vandring i urtidens natt öppnar för det vettgiriga sinnet, men eger deremot fördelen af en redan öfver våra äldsta tider svagt skimrande morgonrodnad, som bådär en gryende dag, om ock denna icke kan varda fullt molnfri och solklar. När vi närmare undersöka vårt land, finna vi flerstädes stora landsträckor, som, så vidt ännu kunnat utrönas, först i vår historiska tid blifvit befolkade, och för så väl sten- och bronsåldrarne som för den dem efterföljande jernaldern kunna med ledning af fynden och fornlemningarna gränserna väl icke öfver allt men mångenstädes med någorlunda visshet bestämmas. Medgifvas måste dock, att ännu hafva undersökningarna icke så närmat sig det mål, som genom fullständigt genomforskande af ännu till äfventyrs orubbade grifter bör ernås, att fullt säkra slutledningar kunna dragas, men detta oakadt har den antiqvariska verksamheten icke varit alldeles utan frukt äfven i detta afseende. För vissa landsdelar kunna vi redan bilda oss åtminstone en föreställning om deras äldsta befolkning, och äfven om en fortsatt forskning skall föra denna till större klarhet, bör detta icke vara något skäl att, medan vi vänta derpå, förtiga hvad vi veta eller åtminstone tro oss veta. Tvärtom, är det just genom att meddela detta som man väcker håg och lust att medverka till fortsatta undersökningar, hvilka icke kräva en så tung lärdomsrustning, som mången är benägen att föreställa sig.

Den Skandinaviska halföns naturbeskaffenhet underlättar i väsendtlig mån uppsökandet af de spår, de äldre folk-lagren efterlemnade. På tre sidor omgifven af haf och på den fjerde af ogästvänliga landsträckor är hon så lik en ö, som en halfö gerna kan vara det. Vidare genomskäres hon af en hög fjellrygg, hvars isbräer, sumpiga högslätter och skogklädda sluttningar gifvit lif åt de floder, som danat dess dalgångar och fortfarande vidmakthålla de många större och mindre vattensamlingar, hvilka utgöra än en prydnad för landet än en stötesten för

den idoge landtmannen. För vår halfös bebyggande gifver således sjelfva naturbeskaffenheten en anvisning, som ej får lemnas åsido, och då redan gjorda forskningar gifva vid handen, att de första bosättningarna måste sökas på kusterna, så är det äfven mer än sannolikt, att folket i sin tillväxt och utbredning vid uppsökandet af nya hemvist följt de naturliga vägar till det inre landet, som vattendragen utvisat, och sålunda mer och mer närmat sig dessas källor. Möjligt är det visserligen, och på slättbygderna, såsom vi här längre fram skola se, stundom bevisligt, att undantag egt rum, och att saknaden af naturliga gränser och äfven andra förhållanden föranledt en öfvergång från ett vattensystem till ett annat; men i allmänhet taget gäller denna regel. Man kan för den förhistoriska tiden följa såväl sten- som bronskulturens spridning upp efter floddalarna, och äfven för jernåldern är detta icke sällan möjligt, ehuru väl särskiljandet dem emellan i följd af härför otillräckliga undersökningar ännu måste lemnas åt framtiden, då fornlemningarna ensamt icke gifva någon fullt säker ledning. Äfven häradsindelningen, hvars ursprung förlorar sig i tider, för hvilka vi icke ega några historiska urkunder, gifver ett stöd härför, synnerligast i Götaländerna. På slättlandet kunna häradernas äldsta utsträckning väl icke numera med någon visshet bestämmas, ty der hafva kända rubbningar af gränserna egt rum, och sådane troligtvis äfven inträffat i äldre tider, i det att tvänne härader kunnat förenas till ett, såsom t. ex. Medellösa och Askers härader i Närke, dels ett söndersprungit i flera, smärre jemkningar att förtiga. Men i våra, redan i forntiden befolkade skogs- och bergstrakter äro de gamla gränserna bättre bevarade. Der omsluter häradet ännu vanligen en större eller mindre del af ett vattensystem, hvars naturliga rämärken varit för detta bestämmande; och är ett flodbäcken deladt i två eller flera härader, så äro bygderna kring vattendragets nedre lopp i de flesta fall de äldsta och de vid dess öfre och bifloderna utgreningar från dessa. Bergen och de oländiga skogs- och myrtrakterna voro fordom de naturliga gränserna, och vattendraget såsom råskilnad är vida yngre. Vattnet — der detta ej såsom vid våra största insjöar antager karaktären af ett inhaf — förenade bygderna. Bergen skiljde dem åt. Så väl härads- som socknegränserne gingo i äldre tider »från ås till ås», hvaremot de enskilda hemmanens ägo- gränser, se-

dan dessa börjat bestämmas, oftast gingo »högst i ås och lägst i rås»,*) såsom det heter i gamla häradssyner ännu under början och medlet af 1600-talet.

Att det härad eller rättare sagdt den landsdel, här är i fråga, på enahanda sätt erhållit sin befolkning, lider intet tvifvel; men innan vi med ledning af fornlemningarna och de ännu ytterst få kända fynden söka visa detta, torde vara skäl att något redogöra för Kinds naturbeskaffenhet, hvilken såsom redan är nämnt alltid egt en afgörande vikt vid valet af bostäder.

Följa vi Ätran från Gunnarp i Halland vidare uppåt, finna vi dess dalgång trång och på båda sidor omgifven af nu mer eller mindre nakna men fordom af väldiga skogar beklädda berg, som vid Mårda-klef närma sig hvarandra och bilda ett trångt pass, hvilket under äldre dagars ofta påkommande gränsejder varit en vigtig försvarspunkt. Dalgången, ehuru här och der något bredare, förändrar ej synnerligt sitt lynne; bergen minskas icke mycket eller draga sig längre tillbaka från floden, och mo och myr upptaga största delen af hvad de lemna öfrigt. De för odling tillgängliga trakterna vidgas dock i närheten af Frölunda, som kan uppvisa mera leende och fruktbara bygder; och här mottager Ätran från öster ett temligen stort, i skarp vinkel mot söder för upptagande af gränssjöarne Kalfvens och Fegens vatten brutet, tillflöde. Detta kallas än Lillån, än Kalfsån och kommer från de i allmänhet torftiga, oländiga, sumpiga och bergbrutna bygder, som utgöra Ambjörnarp, Sjötofta (i folkspråket Skäta, i äldre skriftspråket Skäggetofta), Håksviks och Kalfs socknar. Längre upp i Örsås tillstöter likaledes från öster en annan s. k. Lillå, bildad af trenne i Tranemo förenade vatten-

*) Rås m. plur. räser förekommer såväl i Vestgötalagen som i Vestgöta munarter och betyder, såsom Ihre i sitt Dial. Lexicon uppgifver, »diup eller sank ort, ther vatn står eller rinner». Vid härledning af Vestgötska ortnamn på ås der ett r går före å bör man derfore vara försigtig och gifva akt på naturbeskaffenheten för att af denna erfara, huruvida os, ås eller rås är ursprungliga ändelsen. Medan t. ex. Årås i Vadsbo vid Gullspångselfvens utlopp i Venern utan tvifvel är År-os = åmynning, är deremot Årås i Redväg sannolikt Å-rås. Staden Borås skall enligt Nils Hufvudsson Dahl fått sitt namn af »Boer-åsen», och vi vilja ej bestrida hans uppgift, men deremot synes Borås eller Boderås i Kind böra härledas af rås och ej af ås, o. s. v.

drag, hvilkas der vidgade dalbottnar lemnat utrymme för en talrikare befolkning. Också har nuvarande Tranemo socken i sig upptagit tvänne äldre, som båda funnos vid reformations-tiden. Af de här förenade åarne kommer Musån från det bergiga och sumpiga Mossebo. Den andra eller Nittorpsån, hvars källa är den åt alla håll vattengifvande Komossen i Redväg, genomgår Grönahögs, Dalstorps och Nittorps socknar med en åtminstone i de sistnämnde temligen brukbar jordmån, och den tredje och viktigaste flodarmen Sämsån, som i sitt nedre lopp vattnar en smal men långsträckt ängstrakt, kommer i en temligen rak sydlig riktning från den jemsides Asunden belägna Sämsjön *), hvilken åter utför många smärre fall får sitt förnämsta tillflöde från Eramossen i Redväg. Kring det sistnämnda vattendraget och den med Sämsån vid det gamla fästet Oppensten förenade Åsarpsåns öfversta lopp, ligger nuvarande Gällstads sockens hufvudbygd. Vid dessa åar, äfvensom i det på slutningen mot Asunden belägna Länghem, finnes i allmänhet bättre och fruktbarare jord än i den sydligare delen af häradet, hvars magra på mylla fattiga sand upptager största delen af Åtrans dalgång genom Svenljunga, Seksdrega, Hillareds och Dannicke socknar. Föga bättre lottade än dessa äro de på hvar sin sida om Asunden belägna Tverred och Marbäck, der de höga bergen vid Vassared och Skottek bilda ingången till det kring sjöns nordligaste vik och Åtrans öfre lopp belägna Redvägs härad.

Utom Åtrans floddal har vid sidan af denna på gränseskogarne mot Marks och Mo härader småningom uppvuxit andra bygder, hvilka af ålder tillhört Kinds härad, antagligen derföre att de derifrån fått sin befolkning. En sådan bygd finna vi i Mjübäcks och Elfsereds socknar vid ett från sjön Hallungen löpande och först längre ner i Halland med Åtran förenadt vattendrag, och tvänne andra hörande till Viskans flodområde träffas ofvanför denna, den ena i det af Holtsjön benämnda Holtsljunga, den andra kring Häggåns och Örsåns källarmar i Redslared, Roasjö och Ljushult samt det halft om halft till Mark

*) Hvad denna sjö ursprungligen hetat, är ej lätt att säga, men att dess nuvarande namn ej är det gamla lider intet tvifvel. Vid sjön uppstod en bygd som af läget kallades Sæheim, Sjöhemmet; detta sammandrogs sedan till Sæem och Säm (orätt Säm) och så fick sjön nytt namn efter bygden.

hörande Öxabäck. Äfven på östra sidan har Kind öfverskridit Ätrons floddal och inträngt i Nissans, der Ljungsarp och Ölsremma socknar uppstått kring ett af denna ås tillflöden, men också är gränsen här af naturförhållanden betingad, då den mot Mo härad utgöres af stora och otillgängliga mossar.

Efter denna redogörelse för häradets naturbeskaffenhet skola vi tillse, hvad fornlemningar och fornfynd kunna upplysa om Kinds äldsta bebyggare. Mycket är det icke, ty på få ställen synes »medelgrafningen» eller skattletandet varit så ohejdadt som här, men något kan ändock slutas äfven af det lilla, som bevarats. Att Kind redan under stenålderns aflägsna dagar icke varit alldeles öde, skönjes af de spår efter folk, tillhörande detta odlingskede, som uppdagats utefter Ätran upp till Asunden, hvarest likasom måhända vid Kalfven och Fegen deras förnästa boplatser eller åtminstone tillhåll torde få sökas. Synnerligt talrika kunna de ej hafva varit och så särdeles långt från Ätran och dess tillflöden synes de ej heller hafva framträngt, såvidt något kan slutas af de fåtaliga fynden i en bygd, så sköflad som denna. Grafvar ostridigt tillhörande stenåldern eller större hällkistor funnos år 1869 endast en vid Refvesjö stom i Refvesjö socken samt två vid Malsbo i Mossebo, dessa sistnämnda likväl icke fullt säkra; men anledningar saknades ej att flera dylika grafvar fordom funnits. Det är också möjligt, att stenålderns folk här såsom i Varend och Finveden äfven nedlagt sina döda i kistor af resta hällar, som sedan dolts under rör af kullersten. Dylika rör äro i Kind ganska talrika, men då de flesta långt utom mannaminne blifvit upprifna, kunna vi ej med visshet veta hvad de innehållit. Stora stenhällar inlagde i eldstäder eller nyttjade till planstenar utanför stugorna uppgäfvos vara hemtade ur stenrör, och en och annan fornsak af sten omtalades såsom hittad vid dessas förvandling till väglagningsämne, hvilken nu allmänt pågår. Vid Mölneby i Frölunda träffades år 1865 i ett rör en liten hällkista af nästan kvadratisk grundplan och något öfver 1 alns sidor, och i denna en flintknif af 6 tumslängd, men hvad kistan i öfrigt innehållit, derom kunde man ej lemna närmare besked. Om här varit en stenålders-graf kan således vara osäkert. Kistans omfång synes väl ringa, och flintknifven ensam kan icke bevisa detta, men häraf göres dock antagligt, att flera stenrör *kunnat* ega en dylik inre byggnad.

Några större fynd från denna tid äro ej kända, men anmärkningsvärdt är, att man på tvänne ställen vid sjön Fegen kan uppsamla flintspån som vid starka stormar drifvas i land och synas af människohänder splittrade från kärnan. Dessutom lära vid utdikning af Simsjön på gränsen emellan Länghems och Ullasjö socknar ganska många stenvapen af olika slag påträffats, men ehuru flera samstämmiga uppgifter om detta sistnämnda sjöfynd emottagits, har dock ingen enda fornsak derifrån kunnat erhållas. Enstaka fynd hafva gjorts här och der i Ätrands dalgång, men de flesta och bäst behållna stenvapnen träffats i Länghems socken på sluttningarne mot Asunden, hvar dan, om någon egentlig bygd funnits i Kind under stenålderns dagar, denna torde här böra sökas.

Huruvida Kind egt någon bronsålder måste lemnas oafgjordt, då något enda fynd från denna tid ännu icke är vordet känt. Möjligt kan väl vara, att något af stenrören vid vattendragen omslutit eller ännu omsluta grafvar från denna tid, men mycket sannolikt är det dock icke. Det vill nästan synas som om jernets bruk här omedelbart aflöst stenens, och ett stöd för denna förmodan kunna vi hemta deraf att förhållandet är nästan enahanda i Vestbo och öfre delen af Mark samt det ofvanför Kind äfven kring Ätran belägna Redväg. Sistnämnda härads nordligaste del, som mot Frökind och Vartofta icke eger någon naturlig gräns i detta ords äldsta mening, har visserligen utan tvifvel egt en bronsålder, men denna har inkommit norr ifrån. Detta är också naturligt, ty att döma af de iakttagelser hitintills kunnat göras vill det synas ostridigt, att denna nya folkvandring eller kulturströmning från Vestkusten följt Göta elf till Venern och derifrån utbredt sig öfver Vestergötlands slättbygd och Dal samt upp efter vattendragen trängt temligen långt in i Vermland.

På den punkt, hvartill redan gjorda forskningar hunnit, måste vi antaga att Kinds fornlemningar, de må nu vara stensättningar, rör eller grafhögar, med få undantag tillhöra jernåldern, men för att kunna säga i hvad mån den ena eller den andra dertill bidragit fordras en grundligare undersökning af grafvarnes innehåll, och denna är ännu ogjord. Emellertid är det otvifvelaktigt, att det öfvervägande flertalet af dessa fornlemningar förskrifva sig från den yngre jernåldern. Af stensättning-

garna äro de flesta kretsar, der de udda talen 5, 7, 9 o. s. v. bestämt stenarnes antal. Liksidiga fyrkanter af 4 hörnstenar med eller utan föreningslänkar af mindre kullersten äro dock icke sällsynta. Talrikast äro stenrören, hvilka också flitigast genomsökts af skattletare, en omständighet, som kan väcka miss-tanken att ryktet om ett eller annat i ett sådant påträffadt dyr-barare fynd dertill gifvit anledning. Säggen kände också ett sådant taget ur kumlet på Viseberg, som för en tid gjort Sven-ljungaboarne till storkarlar, samt ett annat från Kungagrafven på Ulfsheden, hvilket lagt grunden till Gamle Bengts i Klef rikedomar. *) Stenrören i Kind äro merendels runda, och ytterst få, ja knappast något enda, torde hafva haft fyrkantig grund-plan, hvilket är händelsen med så många i det angränsande Finveden. Några med dess s. k. »tempelrör» och fotangelfor-mer (trekantiga stensättningar med inböjda sidor) jemförliga finnas här icke, hvilket lika litet kan vara tillfälligt, som valet af småsten till grafbyggnader på sådana ställen, der den lösa mo-sanden gjort uppkastandet af en hög vida lättare. Stensättnin-garna och rören följa Åtran med små afbrott från Frölunda till Hillared och Dannicke samt finnas till icke så ringa antal äfven vid tillflödena, synnerligast i Tranemo, Nittorp, Dalstorp, Gäll-sta och Finnekumla. Bland dem må särskildt nämnas några låga plattkulliga vid Gammalsjö (rätteligen Gammalsör) i Kalf, hvilka icke blott ega ännu tydliga kantstenar utan äfven — såsom då mossbeklädnaden aftäckes tydligen kan ses — varit öfver-sållade med sönderslagen qvarts, en stenart, som visserligen finnes mångenstädes i Kind men till detta ställe måst fraktas ett godt stycke väg. Större samlingar af rör och stensättningar äro ej sällsynta och finnas vid Hulan i Örsås, Hulabäckstorp i Frölunda, Hulareds kyrka m. fl. ställen. Grafhögar förekomma företrädesvis i östra delen af häradet vid den öfre Lillåns till-flöden, och tvänne större graffält kunna ses ofvan och nedan om Dalstorps kyrka. Sådana minnesmärken, som lemna upplysnin-gar om språket i forntiden och då här bofaste män, d. v. s. run-ristningar, äro i Kind ytterst få. Före år 1869 voro endast 2

*) Vid Sv. fornminnesföreningens möte i Göteborg förevisades ock ett särdeles vackert jernaldersfynd från Refvesjö i Kind, som vi hoppas skall i denna tidskrift närmare beskrivas.

runstenar här kända, den ene vid Herreqvarn i Ullasjö, den andre vid Normanslid i Tranemo. Nu äro de 4, sedan förf. af denna uppsats efter hörsägen uppgräft och rest en vid Gölings-torp år 1869 och en annan vid Bragnum 1870.*) Runorna fortforo här såsom mångenstädes att brukas långt in i medeltiden och 4 sådane yngre runskrifter, förut okända, uppdagades år 1869. Till dessa skola vi längre ned återkomma.

Huruvida jernålderns folk — om jernets hitkomst nödvändigt förutsätter en ny invandring — följt samma väg som vi trott oss kunna antaga hafva varit stenålderns, är en fråga, den vi ej tilltro oss att besvara. »För mycket och för litet skämmer allt» säger ett gammalt ordspråk, och detta eger inom den gren af den antiqvariska forskningen, hvarmed vi här sysselsätta oss, sin fulla tillämpning. För stor rikedom på fornlemningar eller dessas utbredning öfver nästan hela den trakt, som skall göras till föremål för undersökning, vållar understundom föga mindre ovisshet om den riktning, hvaruti invandringen, bosättningen eller kulturströmningen fortgått, än ett allt för ringa fåtal af minnesmärken. Det vill dock synas som om äfven jernålderns väg varit ungefär den redan uppgifna. Vi kunna spåra den öfverallt utmed vattendragen; och brist på fornlemningar eller dessas ringa fåtal i Ljushult, Holtsljunga, Redslared, Mjöbäck, Tverred, Marbäck och Grönahög tyda på yngre bygder. Från Asunden fortgå jernålderns minnen uppför Åtran i en nära sammanhängande kedja genom Redvägs härad, i hvars öfversta hörn de först synas hafva sammanträffat med bronsålderns. Utmed Viskan är förhållandet enahanda från Mark uppåt Åhs och Vedens hänader, och utmed båda dessa vattendrag hafva jernåldersbygderna varit tätare kring öfre än nedre loppet. Detta synes illa öfverensstämma med den förslagsmening här framkastats, i synnerhet som Kindbon och Marbon likaväl äro Vestgötar som befolkningen i t. ex. Skånings och Vadsbo hänader, hvilkas fäder icke gerna kunna antagas hafva kommit genom Kind eller Mark. Vi förneka det ej heller, men deraf att Kindbon och Marbon så långt till baka historien känner dem räknats till Vestgötarne,

*) För hvad dessa runskrifter innehålla skola vi på annat ställe redogöra. Här må blott anmärkas, att ingen af dem är ristad med de äldsta runorna.

följer väl lika litet att de alltid varit det, som att Virden och Finvedsbon varit samma Småländingar som Vedbon och Möringen. För att kunna lösa denna fråga måste äfven andra omständigheter än fornlemningarna och fornsakerna tagas i skärskådande. Språket t. ex. är i Kind visserligen Vestgötiskt men till uttalet något och till ordförrådet ganska mycket befreundadt med Halländskan; men då detta till en god del kan hafva sin grund i beröring grannar emellan, kan deruppå ej mycket byggas. Deremot råder i gamla seder och bruk en större öfverensstämmelse med dessa sydligare och äfven de östliga grannarne än med de rena Vestgötarne på slätten, och likasom lynnet hos den fordom vilda Marbon närmar sig Nordhallänningens, öfverensstämmer Kindbons sinnelag med den mildare Sydhalänningens. Den benägenhet för mångsidig slöjd, som utmärker befolkningen i den s. k. Knallebygden, hvartill Gäsene härad strängt taget icke torde få räknas, finnes icke i det öfre Vestergötland, men väl i Halland; och äfven om slöjdskickligheten kunnat framtvingas af svårigheten att här försörja sig af jordbruket ensamt, kan denna öfverensstämmelse i anlaget väl icke fränkännas all betydelse. Oss vill det derföre synas som om befolkningen i Kind och Mark, ja kanske hela den egentliga Knallebygden, äfven under jernalderns första dagar egt närmare fränder i Halland än i det öfre Vestergötland, men att Vestgötarne tidigt nog trängt öfver bergen in i de mot Kattegat utmynnande floddalarne och småningom med sig förenat der befintliga bygder. Detta är dock endast en förslagsmening, som må gälla hvad den kan, och framställas endast derföre att rätta förhållandet — om det någonsin skall kunna redas — kräfver grundligare undersökningar af icke blott fornlemningarna på marken, utan äfven dem i språk, folklynne, seder och bruk, än som varit möjliga under *en* sommars resa i dessa bygder.

I hvad mån bosättningen vidgats under medeltiden kan ej med säkerhet bestämmas, då tillfälle att genomgå de från denna tid bevarade handlingar saknats, men af de sparsamma upplysningar, derur kunnat hemtas, de kvarvarande äldsta kyrkorna, det bohag de yngre ärft efter de äldre m. m. vill det synas som om Kind redan på 1300-talet egt de flesta af sina nuvarande sockenkyrkor med undantag måhända af Grönahög, Sjötofta, Ambjörnarp, Ölsremma och Ljungsarp, om hvilka ännu råder

ovisshet i detta fall, ehuru de utan tvifvel ej äro yngre än från början af det följande århundradet. Deremot funnos, att döma af handlingar och kvarvarande byggnadslemningar, derjemte de nu försvunna Limarydh, Säm, Ullasjö, Ringestena och kanske äfven Tyggestorp eller tillsammans minst 33 kyrkor af de 38, som funnos vid reformationen. Om ett par af dessa kyrkors uppkomst finnes en sägen, som då den kan grunda sig på ett verkligt förhållande här må intagas. »I gamla dagar — säges det — bodde på Högalid en mächtig herreman. Han het Ambjörn och egde mycket både gods och penningar. En hustru hade han ock, och hon het Skägga. Om nu herr Ambjörn och fru Skägga dragit ens i öfrigt är ej godt att veta, men i ett fall hade de åtminstone alldeles olika tycken. Herr Ambjörn likade presten i Tranemo bäst, men fru Skägga tyckte ett Kalfspresten var vida styfvare, och så sökte de till hvar sin kyrka. Det var en lång och oförig kyrkoväg till Kalf, derföre bygde frun sig en egen kyrka vid sin gård Tofta och kallade henne Skägगतofta. Der predikade Kalfspresten för henne. Nu ville herr Ambjörn icke vara sämre än fru Skägga och så bygde han egen kyrka vid Högalid. Henne kallade han Ambjörnatorp. Dit kom Tranemopresten och predikade för honom. Så dog fru Skägga och så dog Kalfspresten. Då passade Tranemopresten på och fick kyrkan i Skägगतofta också. På det sättet kommo båda kyrkorna till Tranemo gäll.»

Nästan alla dessa kyrkor voro jordegare och blott de i Asarp, Dannicke och Ölsremma voro endast hänvisade till tionden och offer. Men vidden af deras besittningar var olika. Frölunda, som märkeligt nog varit den rikast begåfvade, hade 1540 20 lisp:s smörränta af 10 gårdar och lägenheter. Närmast i jordegendom kommo Seksdrega med 18½ lisp. ränta samt Kalf och Gällsta, hvardera med 18. De öfriga hade mellan 9 och 1 lisp. ränta. Samma olikhet rådde äfven i presternas inkomster. Då den i Gällsta utom sjelfva prestgården ensam eller till någon del gemensamt med kyrkorna hade — stommarne inräknade — 24 landbohemman och lägenheter med, som det vill synas, 74 lisp. smörränta eller vida mer än mången frälseman på den tiden, hade den i Länghem blott prestgården och af 6 gårdar och 1 torp — stommarne i de 3 lydsocknarne inräknade — 16 lisp. smörränta. Huru många prester funnits under medeltiden

kan ej uppgifvas, men att icke på långt när alla kyrkor egt egna herdar är lika säkert, som det är antagligt att presterne möjligen någon gång varit flere än år 1540, då Kind bestod af följande »gäll»: Gällsta med 6 kyrkor, Långhem med 4, Kalf med 4, Seksdrega med 5, Dalstorp med 5, Tranemo med 6 och Svenljunga med 5. Emedlertid är det sannolikt, att flera af kyrkoherdarne egt biträde af kapellaner.

Af Kinds 38 medeltids-kyrkor voro med visshet 20 af trä, de flesta sedermera ombygda på 1600- och 1700-talen, och af de återstående 18 åtminstone 16 af sten. De af dessa sistnämnda, som ej lemnats öde, hafva tillbygts och omdanats efter yngre tidens smak och den växande befolkningens kraf på ökad utrymme, men lemningar efter de öfvergifna gamla kyrkorna i Tverred, Nittorp och Säm gifva dock en tydlig föreställning om bygnadsättet. Nästan alla hafva varit bygda i den uti Västergötland länge bibehållna Romaniska eller kanske rättare Anglo-Romaniska stilen, ty ett fornengelskt inflytande röjer sig på de flesta ställen. De bestå af ett aflång-fyrkantigt skepp (i Västergötland kalladt bakkyrkan), ett smalare och kortare kor (framkyrkan) med lägre yttertak än skeppet, samt ett ännu smalare halfrundt kor-utsprång. Torn saknas merändels. Dörr finnes alltid på södra sidan nära vestra gäveln och i de flesta, dock ej i alla, har ännu en ingång funnits midt emot denna äfven å norra sidan. Öfver dörren satt en halfrund stenhäll, på södra sidan vanligen prydd med uthuggna bilder. I Nittorp upptogs detta s. k. dörrfält af ett skraftadt kors under en bågformig repvridning, hvar's grundlinie visade spår efter runskrift, som, om den varit oskadd och läslig, sannolikt upplyst oss em byggmästarens namn. Fönstren, som vanligen voro 1 aln höga, 8 å 9 tum breda med rundbågiga betäckningar och djupa smygar, suto nära mellantaket, hufvudsakligast på södra sidan och i korutsprånget, sällan något på den norra, samt egde i Hillared ännu år 1816 kvar sina omfattningar af huggen kalksten. I en och annan af dessa kyrkor hafva utom hufvudaltaret i korutsprånget funnits altarnischer med helgonbilder i skiljomuren emellan kyrkan och koret på hvardera sidan om bågöppningen, den s. k. triumfbågen; åtminstone har detta varit fallet i Hulared före 1821 och i Åsarp före sista reparationen i förra århundradet. En annan och yngre byggnadsordning röjer sig i Säms ödekyrka,

hvilken har halfrundt kor med spetsig triumfbåge och ursprungligen spetsbågiga fönster- och dörröppningar. Denna kyrka har äfven haft torn, men som det vill synas yngre än den öfriga bygnaden. Den närmare beskrifningen öfver dessa gamla kyrkor, som ega åtskilligt af vigt för konsthistorien, måste vi dock här lemna åsido för att i stället nämna något om den lösegen- dom, de bevarat från äldre tider. Bland kyrkoklockorna fanns i Elfsered en med följande latinska ord i runskrift: Ave Maria Jessus: Hell Maria Jesus. Såsom af det utsatta namnet och bo- märket synes är denna klocka gjuten af samme mästern Håkan, som lemnat oss de ännu bevarade klockorna i Herrljunga, Malma och Hösna. Den sistnämnda, ett mästerverk för sin tid med en mycket lång och upplysande inskrift, göts den 16 Julii 1345, och visar vid jämförelse med de andra, att mästern Håkan gjort betydliga framsteg, sedan han stöpte Elfsereds klocka, hvilken röjer minsta konstfärdigheten och torde vara den äldsta — så- ledes måhända från 1320- eller 1330-talet. Dess runskrift är dock framställd med vida mindre omsorg än t. ex. den å kloc- kan i Burseryd i Vestbo, från 1238, som är den äldsta hitintills kända klockinskrift i runor med utsatt årtal. Det kan synas underligt, att runor så ofta och så länge begagnats i klock- inskrifter på det latinska språket, men är dock ganska naturligt. Så länge en inskrift måste inritas i gjutformen voro runorna med sina raka streck härtill vida lämpligare än de mera in- vecklade latinska bokstäfverna, hvilka också på våra äldsta klockor såsom å den i Fors i Flundre härad äro ganska svår- lästa. Vi våga derföre hålla troligt, att runskriften hos oss vid klockgjutning länge egt företräde framför de för återgifvandet af latinsk skrift vanliga bokstafsformerna; men sedan man lärt sig konsten att i gjutformen intrycka inskriften medelst lösa typer, var svårigheten att nyttja hvilka bokstäfver som helst försvunnen, och runorna föllo nu alldeles ur bruk. Antalet af klockor med runskrift har också säkerligen varit ganska stort, ehuru vi nu icke ega många sådana; men då de utan tvifvel varit bland de allra äldsta, så äro de dels omstöpta dels hafva de kanske hört till dem, som konung Gustaf I »anammade» till betäckande af rikets gäld. Ännu får man här och der i lands- orterne höra klockor nämnas med äfven andra namn än de eljes vanliga: storklockan, lillklockan o. s. v. Dessa namn, om ock i

folkets mun ofta förvrängda, härleda sig från en gammal sed att vid klockornas invigning uppkalla någon af kyrkans särskilda beskyddare. Qvinnonamn och i synnerhet den heliga jungfruns och hennes moders S:t Annas voro härvid de vanligaste, men i Länghem finnas tvänne klockor från medeltiden, af hvilka blott den ena, gjuten 1469 af en Jacobus Wachevens(is?), har qvinnonamn enligt följande inskrift:

Exorcisata Elisabeth sum vocata, eller på svenska

Invigd jag blifvit, Elisabeths namn man mig hafver gifvit; hvaremot den andra, gjuten 1394 af Johannes Seenknecht, på plattyska upplyser, att hon kallats Martinus.

Innan vi lemna kyrkoklockorna, vilja vi äfven omnämna, att vid flere kyrkor ännu utvisas den grop, der klockan gjutits, ty detta skedde i äldre tider vanligen vid sjelfva kyrkan. I Frölunda visste man äfven omtala följande sägen, som vi dock träffat på många andra ställen i landet. När klockan skulle gjutas, hade mästaren skickat sin gesäll i förväg för att göra alla förberedelser till gjutningen. Allt var färdigt, men mästaren sjelf lät vänta på sig. Frölundaboarne voro otålige, ty de ville ha sin klocka till en viss dag och så lät gesällen malmen sjuda och göt klockan. Det lyckades. Han fick den betingade lönen, tog sina penningar och begaf sig på hemvägen. På söndagsmorgonen, när hans klocka för första gången skulle kalla Frölundaboarne till messan, mötte han på skogen sin mästare. »Hvarför har du öfvergifvit ditt arbete» sporde denne. »Hör I!» svarade gesällen, ty ljudet af den nya klockan skar genom luften. »Hör I?» Ja mästaren hörde de herrligaste klockljud som någonsin nått hans öron. »Det är Frölunda nya klocka», sade gesällen, »nu ringer det samman der». Förbittrad grep mästaren till sitt svärd. »Har du tagit brödet från mig, så tager jag nu lifvet af dig», sade han och genomborrade gesällen.

Till äldre kyrkligt bohag, som man ej lyckats förstöra, höra dopkaren. Flera sådana, märkeliga för sin ålder och sina prydnader, äro ännu bevarade. Från Länghem har nu till Riksmuseet kommit ett sådant (fig. 1), som i en lång rad af bilder kring karets kant visar, såsom vi tro, huru mörksens makter af helgon och änglar hindras att rycka till sig den ur dopet uppstigande christne, som omfattar korset och för hvilken Christus erlagt lösepenningen. En annan särdeles väl huggen, med en

bladranka öfver 8 af pilastrar uppburna, med bladverk fyllda rundbågiga hvalf kring skålen, hvars botten på undre sidan har tre blad inom hjertformiga i zigzag förbundna bandflätningar, finnes ännu i Dalstorp. Äfven Refvesjö, Håksvik, Gällsta och

Fig. 1. Dopfunt från Långhems kyrka.

Asarp ega märkliga dopkar, och i Finnekumla läg på kyrkogården ett med kring foten löpande runskrift, som ehuru skadad upplyser, att stenhuggaren hetat Andreas. Alla dessa, äfvensom Ullasjö kyrkas gamla dopkar, som stympadt står i trädgården vid Ullasjö stom, ega mer eller mindre bägarlik form, hvaremot den nu till Riksmuseum förflyttade, som tillhört Säms gamla

kyrka och 1869 träffades på Gällsta kyrkogård, haft fyrkantig skål på likaledes fyrkantig fot med rik växling af figurer och

Fig. 2—5. Dopfont från Säms kyrka.

rankvridningar, olika på olika sidor (fig. 2—5). Äfven denna eger runskrift, som omtalar, att »*Andreas* (sannolikt samme man

som i Finnekumla) *gjort karet*». Vi hafva således här för oss en runkunnig stenhuggare, och sådane saknades icke i Vester-götland under medeltiden. Af en »Harald Stenmästare» hafva vi sett prydliga graflock i Ugglum och Ving, en Thormod har huggit det bägerlika dopkaret i Blidsberg o. s. v. När denne Andreas lefvat, kan väl ej på årtalet uppgifvas, men då äldre gotiska prydnader och runskrifter länge bibehållits i Vester-götland, kan hans lefnad förläggas så långt ned som till slutet af 1200-talet, men yngre kan karet icke gerna vara.

Klockorna och dopkaren äro likväl icke de enda minnen från medeltiden, som Kinds kyrkor bevarat. För att ej nämna de mer eller mindre stympade lemningar af gamla helgonbilder, som här och der ligga strödda i tornen och på vindarne, fanns år 1869 i Holtsljunga ett broderi i den tidens blandade lapp- och skuggsöm, som visade S:t Anna med sin dotter, den heliga jungfrun, på den ena, frälsaren på den andra armen, samt åtskilliga mer eller mindre förslitna helgonbilder. Slutligen torde vi ej heller böra med tystnad förbigå den vackra kalk och paten, ehuru ett tyskt arbete, som funnits i Asarp, men nu genom byte blifvit Riksmuseets egendom.

Den omständigheten, att Kind under medeltiden haft flere kyrkor än nu, eller 38 mot 33, skulle möjligen hos mången kunna framkalla tanken på en talrik befolkning. Visserligen vilja våra folksägnar icke sällan förläggas till en tid, då »det fanns mera folk i Sverige än nu», men med all aktning för deras uppgifter, måste vi dock betvifla, att en sådan tid någonsin funnits. Det ligger så i sakens natur, att folket alltjemt måste ökas, äfven om krig, farsoter och andra tillfälliga orsaker för ett eller annat år vålla ett stilla-stående eller bakslag, att det ej kräfvat vidare bevis. Men att få någon kunskap om folk-mängden i en landsdel under medeltiden möter ööfvervinneliga svårigheter. Då funnos hvarken tabellverk eller statistisk byrå, och ehuru påfven i Rom nog lät presterna räkna sin hjord vid utkräfvandet af de bidrag, som gingo till Påfvestolen, kunna vi af deras redovisningar knappt få något annat än en ledning för olikheten emellan de särskilda stiftet. För Vester-götland finnes dock en annan källa, som kan förleda till hvarjehanda gissningar, och denna är uppgiften i XIX flocken af Vestgöta-lagens

Tingmåla-balk om huru tinglotten eller de böter, som tillfölla hela landskapet, skulle delas emellan de särskilda landsdelarne eller bona och dessas underafdelningar, häraderna. Då grunden vid den yttersta fördelningen var »slikt tager man som man», kunna vi med fullt skäl deraf sluta, att folktalet eller åtminstone talet af bofaste män härvid varit bestämmande. Vi skulle således häraf möjligen kunna draga några slutsatser, huru det i detta fall var fatt, när lagen fästades. Till en början visar oss denna fördelning att Kind, som tillhörde Vartofta bo, ansågs lika med Redväg och hälften mot Vartofta härad. Då Kind således var en fjerdedel af bot och på detta kom $\frac{1}{6}$ i tinglotten, så skulle Kinds folkmängd utgjort $\frac{1}{4}$ af hela lagsagans, Vestergötland och Dal. Efter denna fördelning synes Kind hafva varit folkrikare än nuvarande Dal eller Dalsland, då fördeladt i blott 3 härad (Nordals, Sundals och Vedbo*), hvilka tillsammans egde $\frac{19}{480}$, således icke fullt $\frac{1}{4}$, af hela lagsagans folkmängd. Vid en närmare granskning framgår också, huru ringa befolkningen då varit i skogsbygderna. Marks härad t. ex., hvarest då funnos många och vidsträckta skogar, ansågs motsvara det lilla Frökind, som ännu ej hunnit upp till 4000 invånare, då Mark nu har nära 10 gånger detta antal. Vi kunna ej betvifla, att tinglottens fördelning grundats på så säkra beräkningar, som då kunnat åstadkommas, och våga därför ett försök att skaffa oss några siffror till närmare stöd för våra gissningar. Frökind är till areal och folkmängd det minsta af Vestgöta-slättens härad. Det har urgammal odling och var utan tvifvel redan vid den tid Vestgötalagen skrefs tätt befolkadt. En felräkning på ett eller annat hundratal är således der mindre än annanstädes att befara. Antaga vi då, att Frökind vid denna tid haft 3000 à 3500 inbyggare, så skulle detta för Kind gifva en siffra i förra fallet af 7,500 i senare åter af 8,750. Efter samma grund skulle hela Vestergötland med Dal egt en befolkning af 180,000 eller 210,000 människor. Att dessa siffror äro fullt riktiga, kan ingen vilja påstå, men så synnerligt otillförlitliga torde de icke heller vara. Måhända äro de i allt fall lika så goda som de kammarberäkningar, hvarpå vår jordbruksstatistik ännu måste grundas, och

*) Tössbo och Valbo härad nämnas ej och torde således ännu icke hafva bildats.

vi få göra med dem som med de sistnämnda, hålla dem till godo i brist på bättre.

Om Kind i öfrigt under medeltiden veta vi ej synnerligt mycket, då permebrefven i Riksarkivet, våra hufvudsakligaste och man kan nästan säga våra enda källor, ännu icke för 1400- och 1500-talen blifvit ens förtecknade, hvilket medför nödtväng- get att genomgå dem alla för att vinna de upplysningar, som kunnat önskas. En sådan förteckning kan möjligen dröja ännu en eller annan mansålder, och vi kunna ej vänta derpå. Föl- jande vår grundsats att heldre omtala hvad vi veta än att glömma detta under väntan på mera grundliga, rikhaltiga och uttömmande upplysningar, vilja vi här meddela det lilla, vi kun- nat inhemta, lemnande åt andra att sörja för fortsättningen. Till en början vilja vi då påminna derom, att Vadstenamunkarne gifvit häradet namnet Agnakind såsom en motsats till det bör- digare Frökind, och deraf vill det synas, att Kindboarne under medeltiden icke kunnat glädja sig af bättre vilkor för deras jordbruk, hvad de ej voro sämre än nu för tiden, då Kind för den, som sett och pröfvat andra orters jordmän, icke har något synnerligt lockande. I ett fall voro dess innebyggare dock bättre lottade än nu. De hade fullt upp både af löfskog och barrskog samt goda betesmarker. Äfven höfångsten af ängarne, synner- ligast maderna, torde hafva varit rikligare, och då kreatursanta- let var ganska betydligt under Vasaättens dagar, är det sanno- likt att äfven under medeltiden boskapsskötsel varit en hufvud- näring. Så synnerligt lockande för kyrkans och frälsets män har Kind icke varit. Frälsejord, andlig och verldslig, saknades väl icke och likasom vi redan sett, att kyrkorna och deras pre- ster deraf förvärfvat ganska mycket, så försmådde hvarken klo- ster, kapitel eller biskoparne de gäfvor i fastighet, hvarmed det fromma nitet hugnade dem. Äfven det verldsliga frälsets män hade här besittningar, och en del af dem voro i de mera fram- stående ätternas ego. Af permebrefven finna vi bland Kinds jorddrotnar, män och qvinnor med Lejonansigtet, Oxenstjernan, Färlorna, Tjurhufvudet, Sparren o. s. v. i deras vapensköldar; men om de äfven åtminstone före det 15:de århundradets början varit bosatte inom häradet, är mera ovisst. Sparren är det sköldemärke, som oftast förekommer och föres af män och kvin- nor tillhörande åtminstone tre olika ätter: svenska och danska

Sparrar samt Kärlingar. Sätsgårdarne synas under den äldre medeltiden varit få, men ökas mer och mer under årens lopp. Man finner dock, att Erikstorp i det aflägsna Sjötofta år 1397 bebotts af en frälseenka Katarina Valdemarsdotter, som den 24 Aug. d. å. till herr Abraham Brodersson säljer alla sina och sin aflidne sons Magnus Gröds eller Gröytens fastigheter i Kind, med undantag af denna hennes bebodda hufvudgård, som alltid borde förblifva inom hennes släkt. En annan märkelig jordegare var riksrådet Maths Gustafsson Sparre, mindre känd för sina stordåd, än för mordet på Linköpingsbiskopen Gotschalk 1372, hvilket ådrog honom en resa till påfven och en dryg »sonabot», som vållade honom stort trångmål. Han egde här Landbotorp nu Landboarp i Håksvik, som tyckes hafva varit en hufvudgård. Den pantsatte han till Sven Sture, som först bortförpantade och sedan, år 1396, sålde godset till herr Abraham Brodersson, hvilken här med rätt och med orätt slog under sig många gods och gårdar. Klander af detta köp måtte dock hafva uppstått och herr Maths återvunnit sitt arfvegods, ty den 24 Mars 1400 pantsätter han det sjelf till herr Abraham för 600 mark sv. penningar, ett belopp som, med afseende å dåvarande fastighetsvärden i Kind, berättigar att antaga, att godset ej varit så obetydligt, och att äfven några underlydande hemman ingått i pantförskrifningen. Från 1400-talets början ökas de veterligen bebodda sätsgårdarnes antal. Det närvarande obetydliga men ännu år 1586 såsom sätsgård nämnda Hagenäs i Tverred beboddes år 1415 af en Nisse Pedersson. Nu bodde också, om man får tro en anteckning uti en lagbok, som redan för 200 år sedan kunde kallas gammal, den svenska Gylteättens stamfader Gunnar Gylta på Gälared, och samma anteckning upplyser, att han låtit bränna utloppet till sjön Såken djupare genom berget vid Gälaredsos och »kastat 300 sidor fläsk i elden att berget dess bättre skulle spricka sönder». Herr Gunnar hade många barn och bland dem en dotter jungfru Gyrid, som synes hafva ärft gården och der aflidit i jungfrustånd. Om henne gå ännu åtskilliga sägner. Nu bodde ock efter all anledning Peder Ribbing på Fästerid, som sedan länge stannade i hans ätt. Mot slutet af århundradet nämnas 1488 både Hofnäs (nu Hofsnäs) och Thorestorp, det förra bebodt af väpnaren Jöns Nilsson, det sednare af Thord Björnsson, som i vapnet förde en vinkelhake,

men var af Storeslägten. Äfven Limared nämnes 1516 såsom sätesgård för Lasse Nilsson, som af konung Hans adlades och skref sig Lasse Nilsson Skume, och Attorp torde samtidigt bebotts af Håkan Fadersson Thun. Under medeltidens sista dagar egde Storeätten här betydliga egendomar, och vi finna olika grenar af denna slägt på Risa, Högalid, Bragnum och Torpa. Märkeligast af dessa gårdar var den sistnämnda. När det blef sätesgård, veta vi icke, men i slutet af 1300-talet egdes det af väpnaren Bengt Arvidsson, hvilken sannolikt varit af Storeslägten, ehuru han lika litet som Thord Björnsson på Thorestorp förde det vapen, som sedan blef denna ätts. Bengt gaf det såsom morgongåfva till sin hustru Elin Torstensdotter Oxenstierna, som nyss vorden enka den 9 Febr. 1400 för 20 lödiga mark svensk vigt pantsatte såväl denna som några andre gårdar till herr Abraham Brodersson. Till hvem dessa pantegods hemfallit, sedan herr Abraham med lifvet pliktat för sina många våldsgerningar, är ej känt; men af en dom utgifven den 16 Julii 1459 se vi, att Christina, enka efter Knut Arvidsson (Store), förklarats berättigad att för den ofvan uppgifna summan återlösa dessa af Bengt Arvidssons enka pantsatta gods, hvilken återlösningsrätt Thord Svensson (äfven en Store men af Thorestorpsgrenen) m. fl. velat tillägna sig. Om Knut Arvidsson, stamfader för de yngre slägterna Stenbock och Drake, bodde på Torpa, kan vara osäkert, men hvad beträffar hans son Arvid Knutsson råder i detta fall intet tvifvel. Godset synes äfven af honom först blifvit samladt, ty år 1485 köpte han Kattagården i Torpa gärde, och 1495 tillbytte han sig af presten i Långhem Qvettatorpet derstädes.

Till en sätesgård hör en bättre åbyggnad eller sätesstuga, och ännu skall en sådan enligt lag finnas, ehuru man icke är så synnerligt nogräknad med efterlefnaden af detta lagstads-gande. Men att frälsemännens hem under medeltiden varit så synnerligt väl försedda i detta fall, är föga troligt. Ytterst få af den tidens herremän hade fasta stenhus. Det var endast de förnämsta ätternas mera framstående medlemmar, som egde sådana på sina gårdar, och der de funnos betraktades de såsom särskilda fastigheter, såsom af flera medeltidsbref kan inhemtas. De mindre frälsemännen åtnöjde sig med trähus, och det är ganska sannolikt, att dessa ej voro synnerligt storartade. Små-

folket och det talrika half-frälset*) i början af 1600-talet bodde merendels i lågstugor med tillbygda tornlika loft, och det är derföre mycket möjligt, att dessa byggnader ett eller annat århundrade förut kunnat vara tillfredsställande äfven för de mera högättade. Under tidernas lopp växte behovet af ökad utrymme och anspråken på bekvämlighet både hos frälset och ofrälset. När adelsjunkarne funno sina gamla stugor för trånga, började bönderna att växa i dem, och så har det gått framåt alltjemnt. I början hade väl de förra ett eller annat sekels försprång, men detta har mer och mer förminskats, i samma mån som den yttre skilnaden emellan herreman och bonde utjemnats. Af ofvannämnda sätesgårdar har ingen, så vidt kunnat utrönas, haft stenhus, utom Torpa, och då detta, ehuru i senare tider förlängdt och förändradt, ännu kvarstår, förtjenar det en kort beskrifning. Sådant det nu är, bildar det en aflång fyrkant af nära 120 fots längd och 42 fots bredd med fyrkantigt trapptorn på framsidan (fig. 6—9**). Huset är 3 våningar högt och tornet 4. Husets långsidor förbindas endast af 2 mellanväggar löpande genom alla våningarna. Men blott den norra delen af denna byggnad förskrifver sig från medeltiden. Dess murar äro något tjockare än det öfriga husets och i nedra våningen finnas ännu smärre fönsteröppningar, hvilka täckas af hela gråstenshällar i stället för hvalf, hvarförutan mycket annat här tyder på högre ålder. En smal trappgång dold i muren genomgår alla våningarna, och det äldsta huset har måhända varit ett fyrkantigt torn med 42 fots sidor, snarlikt Vinsatorps nu Vinsarps torn

*) Under denna benämning sammanfattar jag dem, som utan att hafva vunnit sköld och hjälm, och ej heller på grund af urgammal adelsbörd besuto frälsejord, hvilken de vanligtvis genom arf eller gifte förvärfvat. För denna jord rustade de som andre frälsemän, och många erkändes äfven såsom sådane. Denna medelklass var under Vasaättens första dagar ganska talrik, och behovet af rusttjänst föranledde, att man icke räknade så noga med deras frälserätt. Skilnaden emellan storbönder och det allmänneliga frälset var icke heller synnerligt stor på den tiden.

**) Nedre våningen innehåller A. trång förstuga i trapptornet, B yttre rum utanför C kyrkan (med predikstol i hörnet och dopställning i ena fönstret). E bod eller spiskammare och D köket. I mellanvåningen äro: A. passage, B sal, C D och E kamrar som medelst cloisonväggar varit fördelta af ett större rum, på samma sätt som rummet i 3:dje våningen öfver salen. En trappa i muren leder upp till gafvelrummen.

i Redväg. Det är sannolikt, att denna del af Torpahuset bygts af Arvid Knutsson, om det ej funnits redan före hans tid, ty det kan vara äldre. Vid arfskiftet efter honom och hans hustru Anna Stenbock, som hölls på Sundholmen den 24 Sept. 1508,

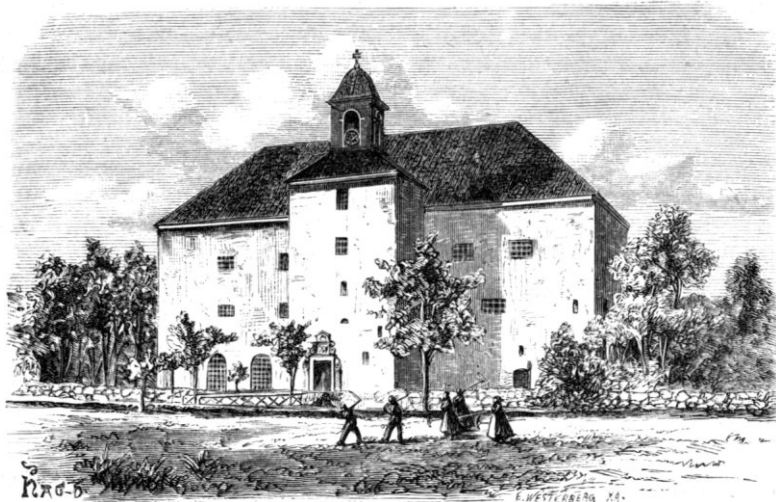

Fig. 6. Torpa stenhus.

kom Torpa gård på den afidne sonens Olof Arvidssons barns lott, men stenhuset ingick ej i skiftet; såsom kan ses deraf, att Knut och Bengt Arvidssöner samt deras syster Märta den 31 Maj året derpå formligen öfverläto sina arvedelar i Torpa stenhus på förutnämnde brorsbarn. Huset har sedermera förlängts af herr Gustaf Olsson, troligtvis år 1550, men tornet torde ej hafva tillkommit förr än under dennes sonsons greffe Erik Stenbocks tid, enär Brahevapnet jemte det Stenbockska blifvit satt öfver porten. Då detta hus med hvad det ännu bevarar och fordom omslutit är en af våra märkligaste herregårdsbyggnader, skola vi på annat ställe lemna en omständligare redogörelse för dess märkvärdigheter. Här vilja vi endast tillägga, att sägnen förlägger en ännu äldre byggnad till en liten ö i Asunden, hvars namn Husön och utseende icke gör berättelsen alldeles osannolik.

Torpa var likväl icke det enda fasta stenhuset i Kind under medeltiden. Der fanns äfven ett kronans hus och fäste, Oppensten, på en bergkulle uti ängsmarken vid Säms och Åsarps-

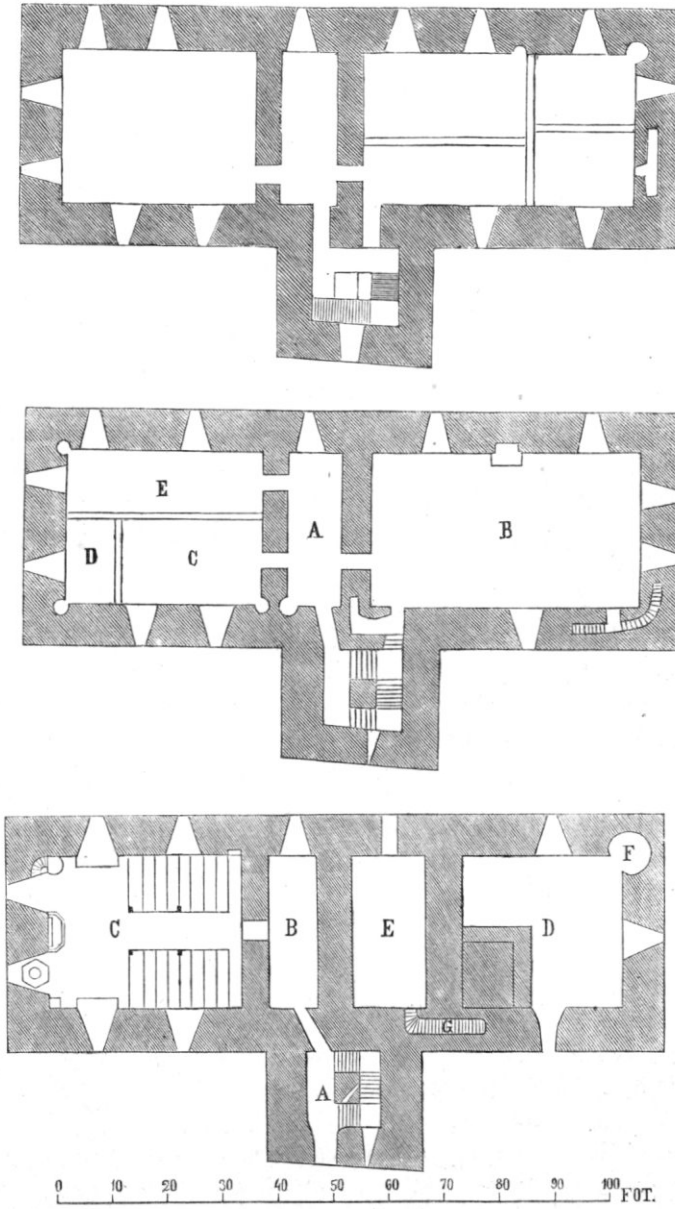

Fig. 7—9. Plan af de tre våningarna i Torpa stenhus.

åarnas förening (fig. 10 och 11). Lemningar efter dess byggnader synas ännu på detta berg, det s. k. Husberget, till hvilket en öfver den sumpiga marken anlagd väg leder från hemmanet Ryd, numera kalladt Ladugården, antagligen af sitt forna för-

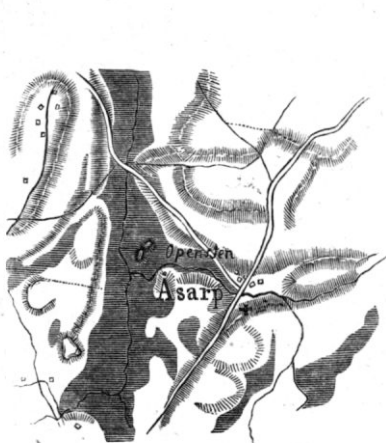

Fig. 10. Openstens fäste och kringliggande trakt.

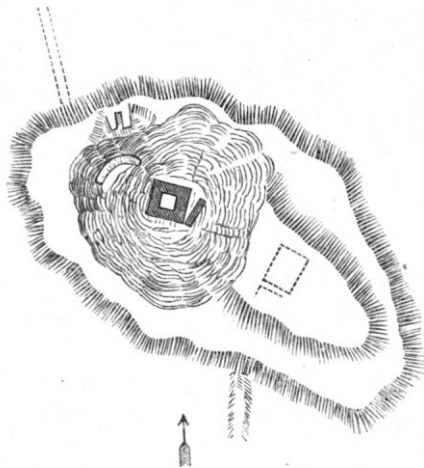

Fig. 11. Openstens fäste.

hållande till slottet. Detta fäste har icke varit någon synnerligt storartad byggnad, och har bestått af ett fyrkantigt torn öfverst på berget med 34 fots sidor och 7 fots murvägg, bygd till ut- och insidor af större stenar med fyllmur af klapper i fast kalkbruk. Utanför tornet, på 6 fots afstånd derifrån men utan samband dermed, synas mot söder lemningar efter en i sned riktning dragen mur af 4 fots tjocklek, hvilken torde afsett att skydda ingången, som måste hafva varit på denna sidan, enär ännu skönjbara lemningar visa, att en trappgång af 8 fots bredd fört ned till en i sydvestlig riktning utsträckt, betydligt lägre del af berget. Af några tomtstenar, som på denna plan dana en hel fyrkant och två sidor af en annan, vill synas som om här funnits en om ej två träbyggnader. Längst mot öster nära foten af bergkäglan synas välbehållna lemningar efter en i 2 rum afdelad källare, och något derofvanför synes på bergets första afsats, som är nästan halfrund, spår efter ett utanverk, hvars båda ändar varit sammanbundna med bergväggen. Denna är i

allmänhet tvärbrant, men der detta ej är fallet, har han förstärkts och afjemnats med grof kullerstensfyllning, som i händelse af stormningsförsök äfven kunnat tjena till anfallsvapen mot den uppklätrande fienden, ty större äro stenarne icke. När nu härtill lägges, att en vattengraf med vindbro afskiljt berget från fastmarken på de sidor, der åarna ej gjort samma tjenst, samt att pålverk af trä troligen omslutit det hela i en eller flera rader, så torde vidare förskansningar så vidt af kvarvarande lemnin- gar kan slutas, icke hafva funnits. Så ofullkomligt och trångt detta fäste än måste synas för våra ögon, har det dock i drottning Margaretas tid varit hufvudorten i ett dertill lydande län, omfattande Kinds, Mo och kanske äfven Redvägs härader. Det bygdes troligtvis af den danske konungen Valdemars trupper i början af 1360-talet, men året känner man ej med visshet; och var i Danmarks våld, till dess det omkring år 1383 såsom pantelän kom i den allt förvärfvande Bo Jonssons händer. Oppen- sten innehades sedan af drottning Margaretas gunstling herr Abraham Brodersson, som härifrån sjelf eller genom sina fogdar öfvade de våldsbragder och utpressningar, för hvilka han i Vad- stenamunkarnes anteckningar beskylles, och hvarom många per- mebref bära vitne. Hvem som mottagit länet, sedan herr Abra- ham för sina ogerningar år 1410 måst plikta med lifvet, är ej känt, men den här förut nämnde Nisse Pedersson till Haganäs var slottsfogde år 1413. Det gick sedan i förläning till greve Hans af Owersten, förstördes under Engelbrekts resning, då Martin Grabow var slottsfogde, och har sedan öfvergifvits.

Ett annat fäste, till läge och byggnad olika detta, har äf- ven funnits i Kind. Vi mena Kindaholm, eller Kindahus, som det i orten vanligen kallas. Äfven detta var lagdt vid förenin- gen af tvänne åar, men här fanns ingen hög bergkägla att bygga på, hvarföre andra sätt till detsammias tryggande måste vidta- gas. Kindaholm låg vid södra Lillåns eller Kalfsåns förening med Ätran på den udde, som bildas af dessa åars forna lopp — båda hafva nämligen i den lösa mosanden ändrat strömfåra, eller måhända fått denna omledd, när fästet bygdes. Med djupa och breda grafvar har denna udde afdelats i 3 holmar, af hvilka den närmast Ätrans nuvarande lopp och innersta är nästan fyrkan- tig och omgifven af förstörda men ännu tydliga jordvallar. Att någon byggnad funnits inom dessa är sannolikt, ehuru den måst

hafva varit af trä och svårligen kunnat hålla mer än 35 högst 40 fot i fyrkant. En 20 till 24 fot bred och djup graf afskiljer denna holme eller hufvudfästet från en annan, som på två sidor betäcker den innersta och äfven haft jordvallar på de utåt vända södra och östra sidorna. Möjligen har äfven här funnits en träbyggnad, som kunnat vara större och mera långsträckt till sin grund än tornet på den innersta, hvilken varit förenad med denna genom en vind- eller fällbrygga. Öster om denna har på den yttersta och största holmen emellan båda åarna en hög vall uppkastats, så att en tredje afstängd plats eller ett utanverk bildats; äfven detta med halfrund skyddsvall för fällbron. Sådant var detta fäste, så vidt af qvarvarande lemningar kunnat slutas, och så godt dessa utan karta kunnat beskrivas. Dess planläggning har sålunda i följd af ställets belägenhet varit en helt annan än vid Oppensten och de med detta nära öfverensstämmande Saxholm och Edsholm i Vermland, Närboås i Närke m. fl., men derföre icke varit ensam i sitt slag. Fullkomligt liknande förskansningar finnas på åtminstone tvänne andra ställen i Vestergötland, nämligen Kinnaborg vid Viskan i Kinna socken, Marks härad, och på den s. k. Kungsholmen eller Rossbos udde i Bälinge socken, Kullings härad, om hvilka — för så vidt ej det sistnämnda är, hvad vi förmoda, det eljes spårlost försvunna Stynaborg, som på sin tid varit hufvudort inom ett eget skattelän, bestående af Ale, Kullings och Barne härader, — historien intet vet att förtälja. Hvad Kinnaholm vidkommer äro vi i detta fall lyckligare. När det anlagts är väl ännu obekant, men troligtvis har det aflöst Oppensten, och såsom beläget närmare mot gränsen har det ostridigt varit en bättre och tjenligare försvarspunkt mot en från Halland inträngande fiende, ty en väg, sådan den nu var, gick redan i början af 1400-talet här förbi från Falkenberg, följande Ätran upp till Bogesund och genom Redväg upp till Falköping. Oppensten deremot hade sin egentliga betydelse såsom en nära midten af skattelänet belägen fast punkt för dem, som skulle samla och »vakta konungens skatt». Kindaholm fanns med säkerhet redan 1452, då det af uppbådad allmoge tappert försvarades mot danske härföraren Claus Rönnow. Dess träförskansningar skötos flere gånger i brand, men detta oakadt afslog besättningen många stormar, innan dess anförare kunde förmås att uppgifva fästet. När detta förstörts eller

öfvergifvits veta vi ej med säkerhet; men det nämnes åtminstone ännu 1493 den 11 Februari, då några rådsherrar der samlades för att ransaka om mordet på herr Claes Åkesson, som varit höfvitsman uti länet.

Till dessa ofullständiga anteckningar om Kind under medeltiden kunde väl några tillägg göras, men vi måste nu avsluta dem. I en kommande uppsats skola vi redogöra för de upplysningar om denna bygd och dess befolknings seder och lif under Vasa-ätten, som vunnits hufvudsakligast ur häradets gamla domböcker.
